

A HELYBEN MARADÁS TÖBBGENERÁCIÓS KÉRDÉS? GONDOLATOK ÉS ADATOK A KÁRPÁTALJAI MAGYAR FIATALOK LOKÁLIS IDENTITÁSÁRÓL

– Hires-László Kornélia – Lőrinc Ingrid –

Absztrakt

Kárpát-medence magyar fiataljait vizsgáló nagymintás kérdőíves kutatások a 2000-es évek elején indultak, amikor Magyarország az Európai Unió részévé vált. Ekkor a határon túli magyarság nagyobb részben olyan országban élt, ahol az ország még csak várta az európai uniós csatlakozást. Ezt követően a legtöbb ország – Románia, Szlovákia, Szlovénia – csatlakozott az unióhoz, de Ukrajna sajnos nem, sőt, jelenleg egy hosszabb ideje elhúzódó háború elég súlyos tetőzéséhez ért. A 2022. február 24-én kezdődő és jelenleg is zajló orosz fegyveres invázió a kárpátaljai magyarság életét teljesen felborította. Tanulmányunkban azt szeretnénk bemutatni, hogy a korábban végzett nagymintás kutatások eredményeinek elemzéséből látható sajátos regionális kötődés – amely szinte minden határon túli magyar közösségben kialakult – hogyan és milyen tendenciával volt jelen a kárpátaljai magyar fiatalok életében, és ezt a háború miként alakíthatja. Hogy igazoljuk a kárpátaljai magyarság sajátos lokális identitását, nemcsak nagymintás kérdőíves kutatások eredményeivel, de korábban készült interjúidézetekkel gazdagítjuk elemzésünket, majd kitérünk a jelenlegi helyzet kiértékelésére: milyen nehézségek hárulnak a régió fiataljaira. Vagyis a helyben maradás nehézségeit mutatjuk be, miközben beemeljük elemzésünkbe a folyamatosan jelenlévő kihívásokat is.

Előzmény

Első alkalommal 2001-ben végeztek nagymintás kérdőíves vizsgálatot a Kárpát-medence fiataljai körében. A MOZAIK2001-ként ismert kutatás olyan alapot adott a későbbiekben is végzett kutatásoknak, amely episztemológiailag egy koherens vizsgálati eszközzé vált, amelyben a legfontosabb kérdéseket mindvégig megtartották, de egyes kérdéseket és változókat flexibilisen kezeltek, vagyis az adott régió jellemzőihez igazítottak, így tudunk összehasonlításokat is végezni az elmúlt évek változásairól, miközben tudjuk a legújabb társadalmi jelenségekkel kapcsolatos tendenciákat is. Továbbá, ami szintén nagyon fontos jellemzője az ifjúságkutatásoknak, hogy minden esetben a szociológiai változók szerint a reprezentativitást igyekezett követni, még a megvalósíthatóság keretein belül. Éppen ezért, a négyévente megvalósított, több szempont alapján módszertanilag alátámasztott nagymintás kutatások adataiból származó tendenciák közelíthetnek a valósághoz. Természetesen nem hagyjuk figyelmen kívül azt a kutatói dilemmát sem, hogy egy kutatás sosem tudja visszatükrözni a tényleges valóságot, csupán törekedhet rá.

A 2016-ban és 2020-ban végzett Magyar Ifjúságkutatás ehhez igazítottan lett lekérdezve. A kárpátaljai minta mindhárom esetben 500 fő volt (bővebben a kutatásokról lásd Szabó et al., szerk. 2002, Székely szerk. 2018, Kisebbségi Szemle 2022/2). Az identitás, illetve a haza, szülőföld kérdése azon kérdések közé tartozott, amelyeket minden alkalommal következetesen lekérdeztek, és éppen ezért lehet őket egymáshoz illesztve kiértékelni. Ezek a kérdések természetesen egy kisebbségi sorsban lévő népcsoport számára fokozottan lényeges információt nyújthatnak, főleg, ha a kutatást épp az anyagországból kezdeményezik. A nemzeti identitás témakör szinte minden kárpátaljai magyarságot érintő kutatás kérdései közé bekerült. Az ilyen jellegű kutatások eredményeiből nagyon gyakran kiértékelődött az a jellemvonás, ami elsősorban a kárpátaljai magyarságra jellemző: az erős nemzeti identitáshoz párosuló lokális identitás.

2. A kultúrnemzeti csoporthoz tartozás, illetve lokális identitás egykor és most

A kérdőíves vizsgálatokban nyitott kérdésként volt megfogalmazva, hogy az adatközlő mely csoporthoz tarto-

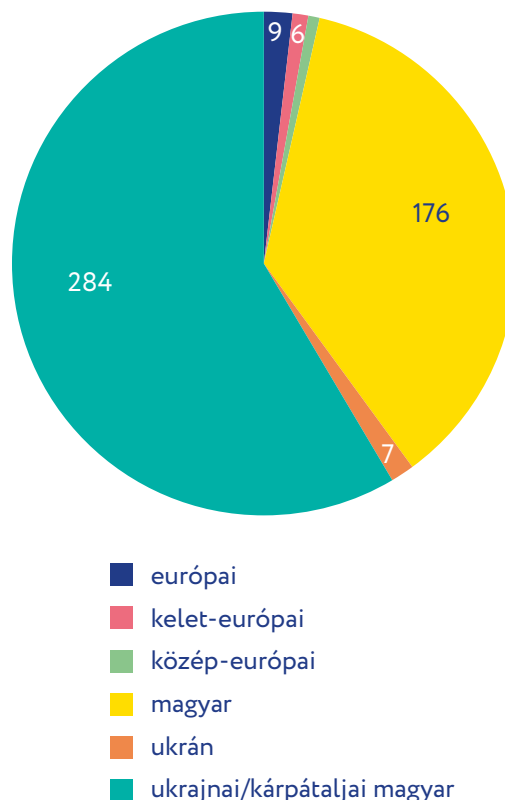
zónak vallja magát első- illetve másodsorban, majd ezt követően a terepmunkás vagy a kérdőívrogzító dönti el, hogy a kutatás tervezésénél meghatározott fontosabb kategóriák közül hová tudja sorolni az adott csoportot. Az önmeghatározás, a valahová való tartozás az európai kultúrában sokkal lényegesebb, mint mondjuk azokban a kultúrákban, ahol csak az egyén van középpontba állítva. Az amerikai individualista társadalomban azok a klasszikus csoportmeghatározások, amelyek az európai kultúrában megszokottak, náluk csak egyéni reprezentációkban valósulnak meg, az etnikai/nemzeti csoporthoz tartozás kevésbé lényeges, vagy csak másodlagos tényező. Európában pedig – onnantól kezdve, hogy a nemzetállam-ideológia terjedni kezdett – elsősorban a nemzetkategóriához való tartozás jelentette a csoportmeghatározást (Marko, 2004). Az ennek során kialakult államnemzeti és kultúrnemzeti önmeghatározás sokszor párhuzamosan jelent meg. Kivételt képeznek ez alól azon kisebbségek, akik nem a saját államuk, anyaországuk területén éltek, és szinte semmilyen állampolgári kötődésük nem volt ahhoz. Ez a jelenség a magyarországi kettős állampolgárság intézményével átalakult. Vagyis a határon túli magyarság nemzeti identitását körülbelül 2010-ig csak kultúrnemzeti paraméterekből építette, ezt követően már megjelentek az identitásszerkezetekben azok az elemek, amelyek az anyaországi magyarság számára mindig is egyértelműek voltak (Veres 2008). Ezekről a folyamatokról nagyon sok szakirodalomban olvashatunk, ahol egyértelműen kirajzolódik a kereszteződés átmenete – a tisztán kultúrnemzeti identitás fokozatos bővítése az államnemzeti önmeghatározás ötvözésével, illetve arról, hogy az egyes nemzeti identitások milyen más személyes kapcsolatokról/kapcsolathálókból és intézményi kötődésekből építkeznek (Veres – Ruff, 2018: 387–434; Bauer et al. 2015).

A határon túli magyarság, akik az elszakított anyaországtól távol egy másik állam tagjaként élnek mindennapjaikat, más és más helyzetekbe kerültek, attól függően, hogy az adott régióban milyen eseményeket, kisebbségi megszorításokat éltek meg. Mégis szinte minden területen, régióban a nemzethez tartozás lényeges faktorként maradt meg (Veres, 2014), illetve párhuzamosan kialakult egy regionális, lokális kötődés. A lokális identitás valójában olyan emberi kapcsolatok összessége, amely „jószomszédság”-okból építkezik, vagyis nem más, mint

a pozitív élményekkel gazdagított kapcsolatok, emlékek összessége, melyek az adott földrajzi egységekhez kötődve jelennek meg az identitásban, a valahová való tartozásban (Appadurai, 2001[1996]). A lokális kötődések (Hires-László, 2010) elemzése a fiatalokkal kapcsolatos vizsgálatoknál valamiért mindig csak mellékes jellemzőként került kiértékelésre, vagy teljesen háttérbe szorult, pedig az adatokból látható, hogy a valahová tartozás nem tisztán kultúrnemzeti identitás, mivel minden régióban egy lokális identitással van „fűszerezve”.

A nemzeti identitás mellett az ifjúságkutatások mérték tehát azt is, hogy az adatközlők elsősorban és másodsorban milyen közösséghez tartozónak érzik magukat. Nem sokkal a rendszerváltás után, Ukrajna függetlenné válásának első évtizedében végzett MOZAIK2001-es felmérésben még az ukrán kategória nagyon alacsony számú volt: a kárpátaljai/ukrajnai magyarként több mint a fele (59%), magyarnak több mint egyharmada (36%) vallotta magát (1. ábra). A regionális kötődést itt az ukrainai/kárpátaljai kategóriával azonosítottuk.

1. ábra. A kárpátaljai magyar fiatalok kategóriába tartozása

Forrás: saját szerkesztés

A MOZAIK2001 kutatás lebonyolítását követően 2003-ban indult el az a kutatás, melyet a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont szervezett egészen 2010-ig¹. A mintegy 100, kárpátaljai magyarság által lakott településen készített egyéni interjúk olyan kérdéseket tartalmaztak, amelyek nemcsak nyelvészeti elemzésekhez, de más tudományágakban is hasznosítható adatokat, információkat gyűjtöttek (Cserniczkó, 2004). A kérdések között szerepelt az is, hogy *mennyire kötődik településéhez, otthonának érzi-e, szeret-e ott élni*. Vagyis a nemzeti identitás kérdéskörben magát a lokális identitást is kívánta mérni. A 2003-ban Tiszajúlakon készített interjú idézetéből is látható, hogy a 76 éves férfi szereti a települését és nem szeretne semmi áron elköltözni. „Az öreg fát nagyon nehéz átültetni” mottóval próbálja érzékeltetni, számára az elköltözés hatalmas kihívást jelentene. Ez a mottó módosított formában egy monográfia címébe is bekerült egy interjúidézetből kiragadva (Hires-László, 2010), amiben felcserélődött az átültetni a kivágni kifejezéssel, utalva arra, hogy az „átültetés”-t, az elköltözést már meg sem meri kockáztatni, mert a „kivágás” is nehezen menne – ezzel kihangsúlyozta a kisebbségi sorsából építkező kitarító erejét.

„Hát ha nem szerettem volna, akkor mentem volna másfele. Nem vágytam soha sehova. Tudod, az olyan dolog, hogy elültetnek egy fát, megszereti a helyit, azt hiába viszik akárhová, akármilyen módot adnak neki, az megsínyli azt. Az nem bírja azt a talajt, vagy azt a levegőt. Tehát itt születtem ezen a portán, itt életem le az életemet, és innen visznek ki is, ha nem lesz közbe valami”. (Tiszajúlak_1927_férfi; 2003)

Nemcsak az idősebb generáció vélekedett így: a következő, 2008-ban készített interjúból származó idézetben egy 53 éves nő arról formált véleményt, hogy ő nagyon szeret Kárpátalján élni. Kisebb ellentmondásba kerül önnön magával, amikor a gondolatának az elején még úgy fogalmaz, nem tudja megérteni az elvándorlókat, aztán hirtelen vált és a jobb megélhetés felől közelíti meg a dolgokat. A váltás onnan kezdett kirajzolódni, amikor már a saját gyermekeinek a jövőjét látja maga előtt. Az erős, szülőföldhöz való ragaszkodás az ezt

követő idézetből is kicseng, és mindkét adatközlőnél más-más formát ölt, de mindkét esetben egy domináns itthon maradás rajzolódik ki, mely párosul egy erős nemzeti identitással.

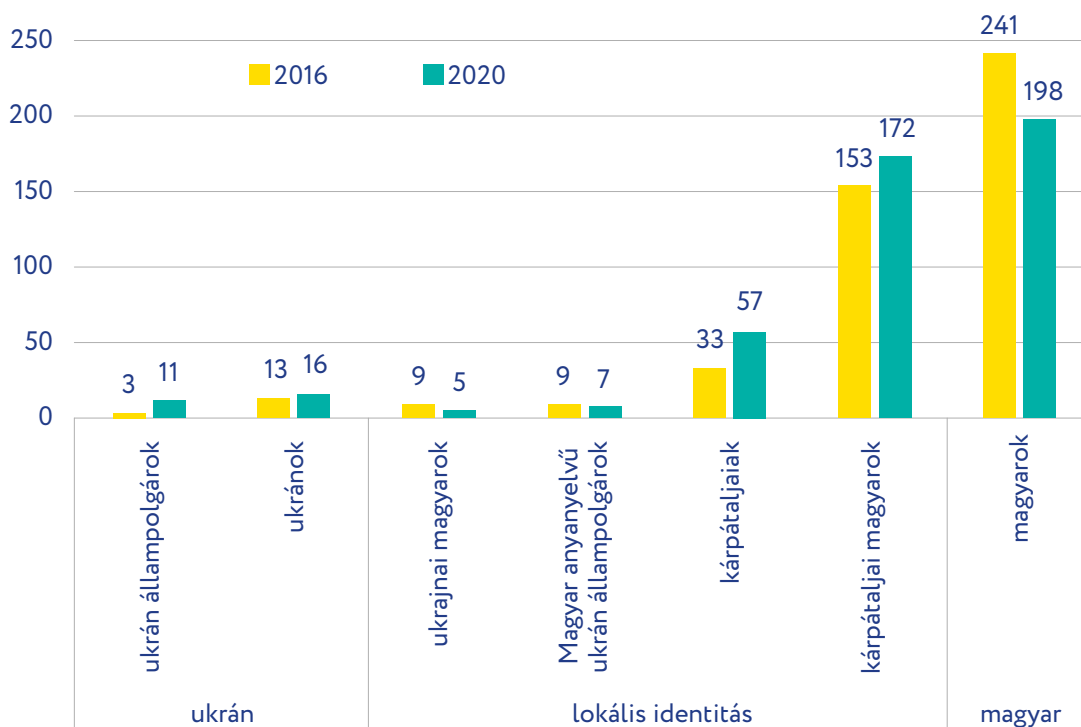
„*Én nem tudom [megérteni] őket, ezért hogy itt hagyják a hazájukat. Mert tulajdonképpen hiába mi Ukrajnában élünk és magyarok vagyunk, de nekünk ez a hazánk. Itt nőttünk fel, itt születünk. De ha a sors megkívánja, ha a gyermekeinek a sorsa úgy adódik, hogy ott jobb a munkalehetőség. Természetesen, nem tudom őket elítélni azért, hogy elmentek és itt hagyták a szülőföldjüket, mert az ember mindig arra törekszik, hogy az ő sorsa ha nem volt jó, de legalább a gyermekeinek a sorsa jobb legyen és ha Ő ott látja a jobb életet akkor persze, hogy elmegy. Én személy szerint nem mennék el, mert lehet azért is, mert megtaláltam itt a számításomat meg, meg már azért több, mint ötven éve itt élek és nem szeretnék elmenni.*” (Makosjanosi_1955_nő, 2008)

„*Szeretem a falumat, mert itt születtem, itt élek, itt van minden rokonom, itt van minden barátom, úgyhogy... Szerintem, az én szememben jó.*” (Beregufalu_1935_férfi; 2007)

Az interjúkból tehát már látni lehetett, hogy Kárpátalján a felnőtt és idősebb korúak körében kialakult egy erős lokális identitás. A legutóbbi két nagymintás kérdőíves felmérésben (Magyar Ifjúságkutatás 2016 és 2020) azonos kategóriacsoportokat használtak, amelyeket a 2. ábrán tüntettünk fel esetszámokkal, illetve összevontuk őket nagyobb csoportokba, hogy látványosabban megjelenítsük a további ábrák szerkesztésénél a tendenciákat. Látható, hogy a két legfontosabb csoportmeghatározás a magyar (42% és 52%) és a kárpátaljai magyar (37% és 33%), és ezt követi a kárpátaljai (12% és 7%) megnevezés. A 2001-ben végzett felmérésben használt kategóriákban a kárpátaljai/ukrajnai magyart használták, ami azért nem volt célszerű, mert a kárpátaljai magyarság nagyon gyakran ragaszkodik a regionális kategória megnevezéshez: kárpátaljai. Ezt a kis pontatlanságot a későbbiekben javították, és 2016-ban, illetve 2020-ban már sokkal több, árnyaltabb kategóriákkal mérték (2. ábra).

¹ <https://hodinkaintezet.uz.ua/kutatasi-programok/hanganyagtar-2005-2009/>

2. ábra. A kárpátaljai magyar fiatalok csoportmeghatározása a legutóbbi nagymintás kérdőíves vizsgálatok alapján (esetszámok)

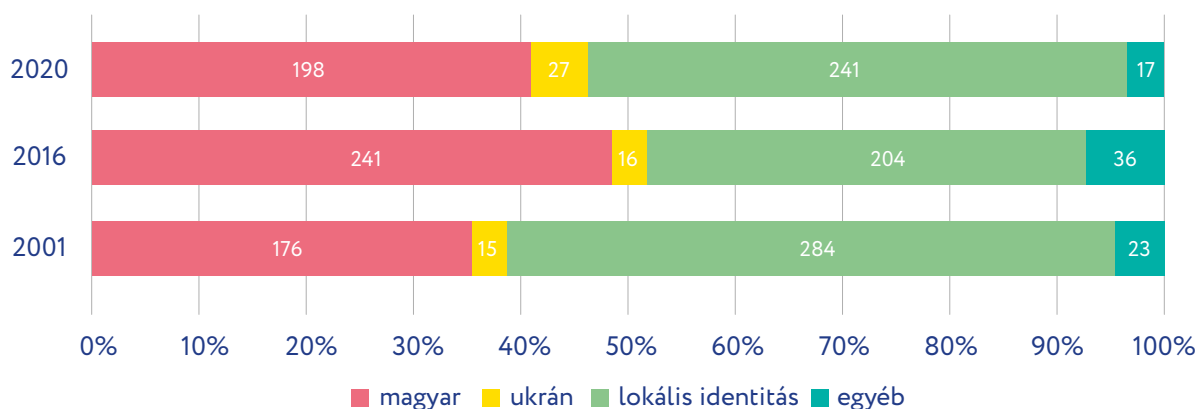

Forrás: saját szerkesztés

Ha a közösségi- és csoporthovatartozást megjelenítő kategóriákat a négy fontosabb csoportba átalakítva egymás mellé illesztjük, akkor azt láthatjuk, hogy a lokális identitás dinamikusan változik, és 2016-ban valamelyest visszaesett, de 2020-ban ismét erősödött (3. ábra). A 2014-ben Ukrajna keleti részében zajló háború elindított egy migrációs hullámot – több édesapa elköltözni kényszerült és a családdegyesítés céljából a családok a végleges kiköltözések mellett döntöttek (Hires-László, 2017). Ez a tendencia lehet magyarázat arra,

hogy 2016-ban a magyar kategória dominánsabb volt, mint a kárpátaljai, amely elsősorban a lokális identitást jelentette, és a helyben maradást erősítette. Vagyis az ukrajnai fegyveres konfliktusok és a velük együtt járó bizonytalanságok arra késztehetették a fiatalokat, hogy ne itthon tervezzék a jövőjüket. Ezt már a 2020-ban megkérdezett fiatalok másként gondolták, és körükben ismét a lokális identitáshoz sorolt közösségi kategóriák domináltak.

3. ábra. Elsősorban a következő közösségekkel azonosítják/azonosították magukat a fiatalok az elmúlt két évtizedben végzett nagymintás kérdőíves vizsgálatok alapján (esetszámok)

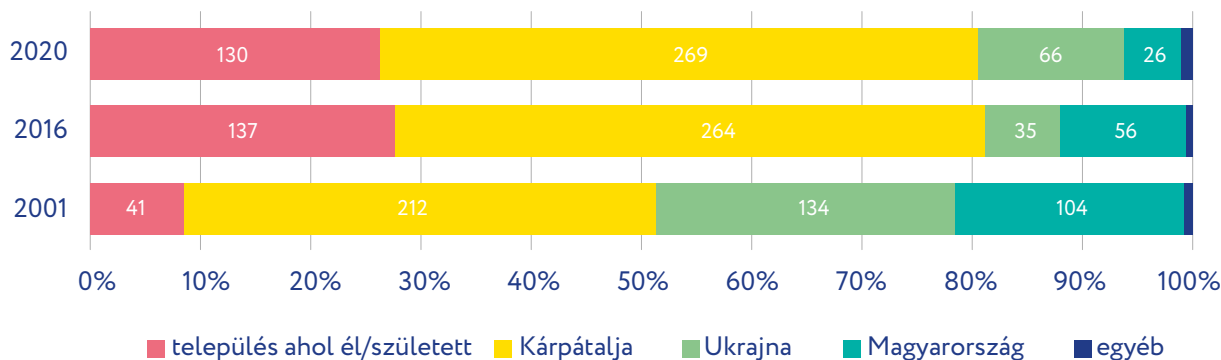
Forrás: saját szerkesztés

3. Szülőföld és haza a kárpátaljai lokális identitás-szerkezetben

Az interjúdíjazatokból láthattuk, hogy a szülőföld lényeges a kárpátaljai magyarság életében, az identitás-szerkezetük részévé vált. Mindegyik lekérdezés során Kárpátalja mint régió volt az, ami a megkérdezett fiatalok legtöbbször a hazáját képezte/képezi (4. ábra). A 2016-os és 2020-as kutatás során erőteljesebben jelenik meg a település, ahol él/született, mint 2001-ben. A település, ahol él és született, illetve Kárpátalja egységesen kezelve alkotja meg a lokális identitást, és a következő tendenciákkal bír: 2001-ben 51%; 2016-ban 81%; 2020-ban 80%. Ezek az arányok egyértelműen azt mutatják, hogy maga a haza egy olyan helyszín, amelyben lehetőségük van megélni a lokális identitásukat.

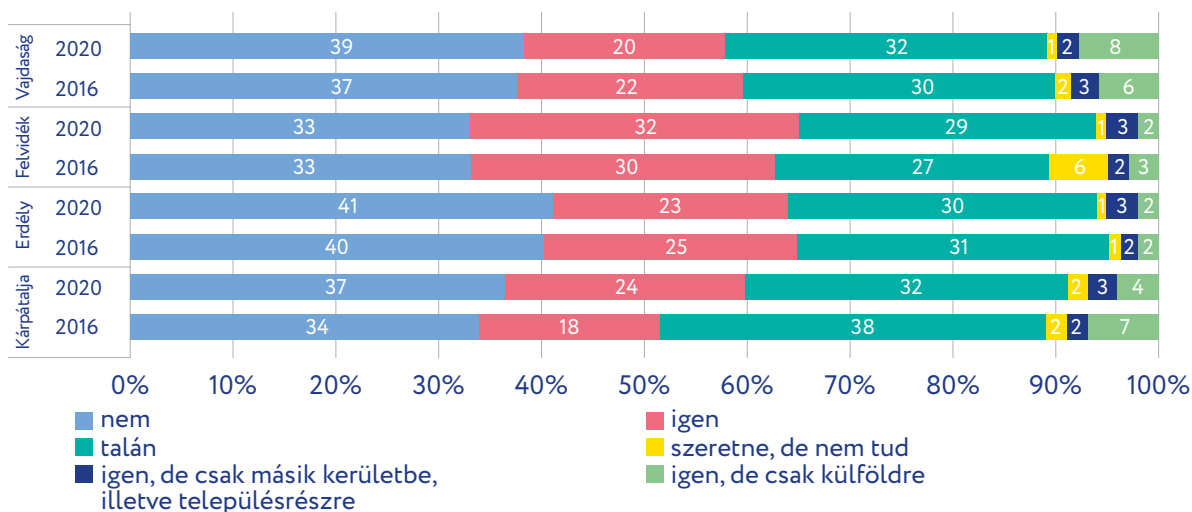
2001-ben ugyanannyian tekintik hazájuknak Ukrajnát (27%), mint akik hazájukra gondolva 2016-ban és 2020-ban a települést, ahol él/született jelölték. Úgy tűnik, hogy miután lecsengett a rendszerváltás után bekövetkezett gazdasági hanyatlás, és végre elindult egy fejlődési ciklus, a fiatalok bíztak az országban – így Ukrajna egyes fiatalok hazaképében is megjelent. A 2014-ben kezdődő háború, az ország keleti területein zajló fegyveres konfliktusok következtében az Ukrajnában újabb bizonytalanság kezdett eluralkodni. 2016-ban már csak a fiatalok 7%-a tekintett Ukrajnára mint hazájára, 2020-ban pedig némileg többen; 13%-uk. A fegyveres konfliktus mellett számos kisebbségek jogait visszaszorító intézkedést hajtottak végre országszerte, melyek hatással voltak a kárpátaljai magyarságra is.²

4. ábra. Mit tartanak/tartottak hazájuknak a kárpátaljai magyar fiatalok 2001 és 2020 között? – nagymintás kérdőíves vizsgálatok eredményei

Forrás: saját szerkesztés

5. ábra. Mindent egybevetve a fiatalok elköltözési kedve a településükről

Forrás: saját szerkesztés

² https://hodinkaintezet.uz.ua/wp-content/uploads/2022/01/Nyelvi_jogi_rendelkezesek_Ukrajnaban.pdf

Az 5. ábra szemlélteti, hogy minden külső és belső hatást egybevetve mekkora a megkérdezett fiatalok elköltözési kedve településükről. Mindegyik esetben jól látható, hogy a *nem* és a *talán* válaszok erőteljesebbek, mint az elköltözés mellett voksolás. Az elvándorlást és a migrációt többféle kérdéssel is mérték az ifjúságkutatások alkalmával, többek között az adott településről elköltözési kedvet is. Jelen elemzésünkben, melyben a lokális identitást elemezzük, sokkal lényegesebbé válik ez a kérdés, ami más elemzések alkalmával kissé háttérbe került (Bokányi et al., 2018: 160–172). A 2016-ban és 2020-ban megkérdezett kárpátaljai fiatalok inkább *nem*, vagy *talán* költöznének el, de a kérdésre *igennel* sokkal kevesebben válaszoltak.

A már korábban említett ukrainai szélsőséges helyzetek könnyen okává válhatnak egy nagymértékű elvándorlásnak, melyet a 2014-es kelet-ukrainai események után oly sokszor hangoztattak, mégis láthatjuk, érezhetjük, hogy sokan maradtak, nem mentek el, nagyon sokáig kitarítottak és máig kitarantanak (Tátrai et al., 2018a, 2018b, 2020). Ennek fő oka érzelmi vonalon keresendő. A szülőföld szeretete, az iskolák, felsőoktatási intézmények magyarságmegtartó munkája, az idősebb generációtól tanult nemzeti odaadás (gondolunk itt a málenkij robot megélésére a kárpátaljai magyarság körében, erőteljes szovjetesítésre, stb), a vallás szerepe, a hagyományok tisztelete, a felépített egzisztencia (Hires-László, 2013). Mindez hozzájárult ahhoz, hogy 2014-ben és azt követően nem történt akkora elvándorlás, mint várható volt. Tény, hogy sokan dolgoztak/dolgoznak külföldön a megélhetés és tökefelhalmozás érdekében. De a hosszabb és/vagy rövidebb távon gyűjtött tőkét szülőföldjükön, Kárpátalján hasznosították.

2022. február 24-én újabb megpróbáltatás érte a kárpátaljai magyarságot: a háborús konfliktus kitörésének napján, majd az azt követő időszakban sokan elhagyták otthonaikat. A férfiak a kötelező katonai behívás elöl menekülve, a nők és gyermekek pedig a családapát követve. Az elhúzódo háborúval kapcsolatos elvándorlás kérdése az 5. ábrán visszatükröződik. Vannak, akik áttelepültek, s új életet kezdtek főként Magyarországon, vagy Európa különböző országaiban. Azonban, sokan hazatértek, vagy szülőföldjükön maradtak, s inkább vállalják a háborús mindennapok viszontagságait. Fiatalok és családok vagy 2-3 hetente ingáznak a külföldön lévő hozzátartozóikhoz,

vagy kétlaki életmódra rendezkedtek be. Mindehhez hozzájárul az, hogy miközben e sorokat is írjuk, áramszünet van: immár sokadik hete állandó az áramkimaradás (napi szinten 13-21 órán keresztül szünetel áramszolgáltatás), és még sorolhatnánk oldalakon keresztül mindazokat a nehézségeket, amelyekkel nap mint nap megküzd a Kárpátalján maradt magyarság.

Összefoglalás

Elemzésünkben a MOZAIK2001, a Magyar Ifjúságkutatás 2016-os és 2020-as nagymintás kutatások eredményei alapján a kárpátaljai magyar fiatalok lokális identitását vizsgáltuk. Mindent összevetve elmondhatjuk, hogy az anyaországtól elszakadt területen élő magyar fiatalok vizsgálatakor hasznos volt, hogy a lokális identitás kérdéskörét is beépítették a kérdőíves vizsgálatokba. Úgy véljük, öröndetes a rengeteg munka, ami egy kutatás szervezése és lebonyolítása mellett megvalósul, az abból készült gyors és mélyebb elemzések szintűgy nagyon sok és hasznos információval bírnak, ennek ellenére mégis azt látjuk, hogy a megjelent elemzések csak töredékeiben reprezentálják mindazt, amit ezek a kutatások feltártak, és visszamenőlegesen érdemes volna még ezeket az információkat feldolgozni. A társadalomtudós számára nemcsak az éppen aktuális kutatási eredményeket volna célszerű boncolgatni, hanem egy hosszabb időszámban visszaigazolni a tendenciákat, változásokat. Éppen ezért érdemes lenne a lokális identitást, illetve más fontosabb témaköröket tovább elemezni. Annak érdekében, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok azonosságtudatát építő elemeket feltárva, rétegeire lebontva egy átfogó, teljes képet kapjunk, elemzésünket nem zárjuk le, tovább szeretnénk vizsgálni.

A társadalmi szerepek, melyek jelen vannak életünkben, egy bizonyos entitást, identitást is jelentenek. Itt jelenik meg az a kérdés, mely tanulmányunk címét is képezi: *a helyben maradás többgenerációs kérdés?* Goffman (1981:30) megfogalmazása szerint szerepeink által entitást, identitást is közlünk. Életünk során több szerepben is helyt kell állnunk, s ezen szerepek egyikét képezi a szülői szerep. Ha a jelenlegi fiatal kárpátaljai magyar társadalmat vesszük górcső alá, dédapáikat elvitték a lágerbe, dédanyáik egyedül maradtak a gyermekekkel kereső családfő nélkül, háztartással; nagyszüleik a második világháború ideje alatt nevelkedtek; szüleik átérték a rendszerváltást. S ezek a fiatalok mind azt látták, tanul-

ták felmenőik szerepei láttán, hogy magyar identitásuk létkérdés, s bármilyen nehézséggel, kihívással kell szembenézni, identitásukat meg kell őrizni. Egy kihívás, megpróbáltatás, háború soha nem könnyű, sem az egyén, sem a közösség számára. De ha a kárpátaljai magyarok történelmét nézzük, azt láthatjuk, hogy minden próbát kiálltak, számos megpróbáltatásból nemzeti identitásukban erősebb hittel mentek tovább. Tehát levonhatjuk a következtetést, miszerint a lokális identitás valóban többgenerációs kérdés. A szülőföldön való maradás, a visszatérés, a jelenlegi nem mindennapi körülményekkel való együttélés mind azt támasztják alá, hogy a kárpátaljai magyarok és magyar fiatalok elkötelezett érzelmekkel rendelkeznek a szülőföld felé.

sukban erősebb hittel mentek tovább. Tehát levonhatjuk a következtetést, miszerint a lokális identitás valóban többgenerációs kérdés. A szülőföldön való maradás, a visszatérés, a jelenlegi nem mindennapi körülményekkel való együttélés mind azt támasztják alá, hogy a kárpátaljai magyarok és magyar fiatalok elkötelezett érzelmekkel rendelkeznek a szülőföld felé.

Irodalomjegyzék

Appadurai, Arjun (1996): *Modernity at Large: Cultural Dimension of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press. [magyarul: Appadurai, Arjun 2001. A lokalitás teremtése. *Regio* 2001/3. 3–31.]

Bauer Béla – Déry András – Gyorgyovich Miklós – Pillók Péter (2015) Haza a magasban: tanulmány a külhoni magyar fiatalok magyarságtudatának alakulásáról. *Me.dok: média-történet-kommunikáció* 2015/2. 5–149.

Bokányi Zita – Gyorgyovich Miklós – Pillók Péter (2018). Rétegek és társadalmi mobilitás a fiatal társadalmi csoportban. In Székely Levente (szerk.) *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében – Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Budapest: Kutatópont. 141–180.

Brubaker, Rogers (2006). *Nacionalizmus új keretek között*. Budapest: L'Harmattan.

Cserniczkó, István (2004). A kárpátaljai magyar beszélt nyelv tudományos vizsgálata: előzetes egy most induló kutatás anyagából. In: Beregszászi Anikó és Cserniczkó István: *itt mennyt ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*, 174–177. Ungvár: PoliPrint, 2004.

Goffman, Erving (1981). *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Hires-László, Kornélia (2010). „Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni”: a nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben. Ungvár: PoliPrint.

Hires-László, Kornélia (2013). A kárpátaljai magyarság identitása szociológiai dimenziók mentén. In: Kötél Emőke és Szoták Szilvia (szerk.) *Hagyomány és jövőkép. Anyanyelvek, oktatáspolitikai stratégiák, karrierkövetés*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest, 2013. 415–440 old.

Hires-László, Kornélia (2017). Etnikai kategóriák és a migráció összefüggései Beregszászon. *Metszetek* Vol. 6 (2017) No. 4. ISSN 2063-6415, DOI 10.18392/metsz/2017/4/15. Letölthető: http://metszetek.unideb.hu/files/metszetek_201704_08.pdf

Marko, Joseph (2004). Egyenlőség és különbözőség: Az etnikai csoportok közötti viszonyok politikai és jogi aspektusai. *Magyar Kisebbség*, 2004. 3. sz., 161–185.

Rácz, Johanna (2022). A kivándorló magyarok kétharmada úgy gondolja, hogy sokkal jobb neki külföldön, mint itthon volt. Elektronikus forrás: <https://qubit.hu/2019/12/05/a-kivandorlo-magyarok-ketharmada-azt-mondja-hogy-sokkal-jobb-neki-kulfoldon-mint-itthon-volt> Utolsó letöltés: 2022. 11. 26.

Szabó, Andrea – Bauer, Béla – Laki, László – Nemeskéri, István (szerk.) (2002). *Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Székely, Levente (szerk.) (2018). *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében – Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Budapest: Kutatópont

Veres Valér – Ruff Tamás (2018). Kötődések – identitás, személyes kapcsolatok és nemzeti-etnikai attitűdök a Kárpát-medence magyar ifjúsága körében. In Székely Levente (szerk.) *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében – Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Budapest: Kutatópont. 387–434

Veres Valér (2008). A Kárpát-medencei magyarok nemzeti és állampolgári identitásának fő sajátosságai. In Fedinec Csilla (szerk.) *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Budapest, MTA – MTK EB, 35–60.

Veres Valér (2014). Nemzeti kötődés és a haza fogalmának konstrukciója, nemzeti sztereotípiák az erdélyi fiatalok körében. In Székely Levente (szerk.) *Magyar identitás határon innen és túl*. Budapest, Új Ifjúsági szemle Alapítvány, 15–44

Tátrai Patrik – Molnár József – Molnár D. István – Kovály Katalin – Eröss Ágnes – Ferenc Viktória – Rákóczi Krisztián (2018a). A migrációs folyamatok hatása a kárpátaljai magyarok számának alakulására. *Metszetek* Vol. 7 (2018) No. 1. 5–29.

Tátrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Eröss Ágnes (2018b). A Kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle*, 3 (3), 7–31.

Tátrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Eröss Ágnes (2020). SUMMA 2017: a kárpátaljai magyarok demográfiai felmérése. In: Ferenc Viktória – Kovály Katalin (szerk.) *2020. Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és internetikus viszonyok az Euromajdan után*. Budapest: Betheln Gábor Alapkezelő Zrt. 21–51.